

вославною паствою догматичних самообмежень у вигляді кодів, цифрових паспортів, безальтернативної відмови від цивілізаційних благ також роблять примарною успішність й політичну діяльність цих організацій.

Безсумнівно серед послідовників і братств і православно-патріотичних організацій більшість щиро вірить в Бога та виняткову роль для спасіння душі православної церкви. Тому й не дивно, що фанатичний спротив їх носить більше імпульсивний, емоційний, ніж логічно обґрунтований характер, адже віра йде перш за все від серця. Саме тому Церква лишає місце для покаяння, визнання власних помилок, чим одні користуються (як, наприклад, єписком Іполіт), а інші через власну духовну сліпоту не бачать цього шансу, ставлячи власні інтереси вище загально церковних і тим самим все більше засвідчуючи те, що їх віра несе в собі досить мало від духовних пошуків, а все більше від матеріальних.

Л. ШУГАЄВА ■

ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА І ФЕНОМЕН ЛЕОНТІЇВЩИНИ

“Каменем спотикання” серед православних віруючих Рівненщини стала особистість бродячого проповідника Леонтія, його діяльність, а також діяльність його послідовників.

Автор вже неодноразово зверталася до аналізу суспільно-духовних витоків, особливостей віровчення релігійного об’єднання харизматичного спрямування православного походження леонтіївців, особистості Леонтія, діяльності його послідовників [Див.: Шугаєва Л.М. Витоки та особливості віровчення харизматичного релігійного об’єднання леонтіївців // Українське релігієзнавство. – К., 2006. – № 38. – С. 136-144; Шугаєва Л.М. Православне сектантство в Україні: особливості трансформації. – Рівне, 2007. – С. 203-210].

Активні дії послідовників Леонтія створюють враження, що вся православна Рівненщина прихильно ставиться до його особи (так вважає і зовнішній православний світ). Таке враження пояснюється тим, що його послідовники згуртовані, їхня об’єднаність зміцнюється за допомогою місіонерської діяльності, заходів, спрямованих на канонізацію Леонтія, які породжені думками, що він був людиною незвичайної, особливої святості. І саме цей факт приводить до неоднорідності й неоднозначності ставлення до ідей і релігійної практики проповідника. Одні вважають його благочестивою людиною, а оскільки він помер у мирі з Православною церквою, то за нього, безумовно, потрібно молитися.

Інші вважають його за великого святого, дотримуються і пропагують вчення Леонтія про небажаність вступу до шлюбу і заперечення подружнього життя через близький кінець світу, заборону на споживання м’ясної їжі. Ще одна група віруючих вшановує Леонтія як самого Бога Саваофа. Тобто вони є виразниками найбільш крайніх поглядів стосовно релігійної спадщини проповідника.

Після смерті Леонтія найближчі учні почали змагатися за право наступництва “отця”, але потрібні були рішучі кроки, щоб зберегти це надбання і не дати йому розпорозитись і розчинитись, як це сталося із багатьма феноменами протягом століть у Православній Церкві. Насамперед потрібно було очолити послідовницький рух і якомога тісніше пов’язати його з православ’ям. Таке важливе завдання взяли на себе священик Миколай Данилюк (Микола Рогачівський, монах Никодим) та найближчий учень Леонтія – Михайло Гнесюк. Обоє зібрали навколо себе однодумців, обоє проповідували і проповідують ідеї Леонтія і обоє втілюють ці ідеї у вчення Православної церкви. Нагадаю, що отець Микола Данилюк належить до

■ Шугаєва Л. – докт. філос. наук, професор Рівненського державного гуманітарного університету.

Української Православної Церкви Московського Патріархату. Підходи в обох послідовників Леонтія до теорії і практики вчення різні: Данилюк – людина імпульсивна і фанатична. Гнесюк же є спокійним, врівноваженим, розсудливим і поміркованим, та з великим життєвим досвідом, якого він набрався в різних скрутних обставинах життя (в тому числі відбуваючи покарання у виправних таборах). Приналежність Миколи Данилюка до офіційної Православної Церкви імпонувала Леонтію і він ще за життя, особливим благословінням поставив отця Миколая своїм наступником. Після смерті проповідника отець Миколай, наскільки це було можливим для людини в сані, намагався в усьому наслідувати вчителя. 2000 року в с. Рогачеві Рівненського району він закінчив будівництво досить оригінального храму в ім'я 12 апостолів. До стін храму примикають келії для гостей. Крім храму є трапезна і ще декілька молільних та господарських приміщень, присадибна ділянка. Все це разом нагадує мініатюрний монастир. Насправді це – леонтіївський скит, який є офіційно зареєстрованим від Білівського жіночого монастиря. Звичайно, він зареєстрований просто як скит і на офіційних паперах жодного відношення до леонтіївців немає.

У дні православних свят, у суботу і в неділю до Рогачева приїздить значна кількість народу і не лише з Рівненщини, а й з Хмельницької, Житомирської, Київської, Вінницької та інших областей.

Нещодавно архієпископ Рівненський і Острожський Варфоломій заборонив Миколі Рогачівському відправляти службу. Під час приватної розмови автора із секретарем Варфоломія протоієреєм Іоанном (Солодчуком), ми не змогли отримати конкретної відповіді про причини цієї заборони. Протоієрей Іоанн лише наголошував на тому, що до Варфоломія повинен звернутися Микола Рогачівський особисто з проханням про покаяння, а не його прихожани, які неодноразово виступали на захист свого наставника. Доречі, саме від протоієрея Іоанна ми дізналися про те, що нещодавно Микола Рогачівський прийняв чернецтво і тепер він отець Никодим.

Ми хочемо акцентувати свою увагу на тому, що проблема леонтіївців на Рівненщині не вичерпується лише взаємовідносинами архієпископа Рівненського і Острожського з протоієреєм Миколаєм Рогачівським, які належать до Української Православної Церкви Московського патріархату. Проблема набагато глибша і складніша, як може видатися на перший погляд. Наприклад, православний світ не лише Рівненщини, а й інших областей, і не лише Московського Патріархату, а й Київського, говорить про те, що (і не безпідставно) такі монастирі Рівненщини, як Корецький жіночий монастир, Городоцький Свято-Миколаївський жіночий монастир, Білівський жіночий монастир Різдва Божої Матері, Свято-Троїцький Дерманський жіночий монастир, Гоцанський Свято-Покровський жіночий монастир, Свято-Троїцький Межирицький чоловічий монастир, а також Городищенський чоловічий монастир Хмельницької області фактично є вотчиною леонтіївців. І тут слід сказати про ту роль, яку відіграє у справі поширення, пропаганди і утвердження леонтіївщини Михайло Гнесюк. Серед леонтіївців він має титул “архістратига”, а 2001 року Михайло був рукоположений у сан архідиякона. Вся діяльність Михайла Гнесюка визначається конкретними місцями, а зокрема, монастирями, які ми назвали. Цікавим є те, що по приїзді у один із названих монастирів, всі повинні взяти благословіння у архідиякона Михайла, з його благословіння видаються піддячник, чотки, а також зверщується постриг в монашество; ієрархи чи настоятелі монастирів тут мають значення лише як виконавці. Головною складовою приїзду Михайла є проповіді про Леонтія, в яких він його називає або “пророком Іллею” або “богом Саваофом”.

В останні роки діяльність леонтіївців починає все більше активізо-вуватись. Майже всюди прихильники Леонтія намагаються поширити віру в те, що Леонтій – “святий” або “пророк Ілля”, а для обраних відкривають таємницю, що Леонтій – “бог Саваоф”. Все частіше почали з'являтися фото та ікони Леонтія. З Дерманського монастиря все більше розповсюджуються листівки з поясненням про “складання рук” при загальному благословінні. Складання рук при загальному благословінні є одним із головних пунктів віровчення леонтіївців (за правилами Право-

славної Церкви руки складати не потрібно). Складання рук, а потім і цілування їх йде ще від самого Леонтія. На зауваження православного духовенства і мирян, що так робити у Православній Церкві не прийнято, леонтіївці пояснюють, що так поступали ще первісні християни, але з часом цей важливий, на їх погляд момент забувся. Завданням ж леонтіївців є відновлення історичної достовірності.

Під час відвідин (неодноразових) Свято-Восресенського собору, що належить Московському Патріархату, а також Покровського собору Київського Патріархату м. Рівного, автор звертала увагу, що під час загального благословіння, особливо у дні православних свят, приблизно 60% присутніх складають руки, а деякі їх і цілують. Ми не схильні вважати, що всі, хто дотримуються цієї процедури, є леонтіївцями. Частина прихожан це робить через незнання, наслідуючи інших, але більша частина складає руки під час загального благословіння абсолютно свідомо. Протоієрей Іоанн (Солодчук) запевняв автора у тому, що ця процедура здійснюється несвідомо, як данина традиції (невідомо якій), і жодним чином не свідчить про приналежність цих прихожан до леонтіївців. Він навіть назвав як аргумент, що складання рук не є ознакою приналежності до цієї течії, той факт, що і його мама під час загального благословіння складає руки.

Дедалі частіше піднімається питання не лише про канонізацію Леонтія, а його сподвижниці – схимомонахині Херувими (Олександри Наумової), яка померла 1958 року і похована у с. Застав'я Гоцанського району. Земля з її могили (так само, як і з могили Леонтія) вважається цілющою, а фото, де вона зображена з посохом та клунком теж мають нібито “цілющі” властивості.

Неоднозначною є трактовка діяльності Леонтія і леонтіївців у середовищі вищого і парафіяльного духовенства Православної церкви.

Знаковим є те, що у Городоцькому жіночому Свято-Миколаївському монастирі, з благословіння Митрополита Володимира (Сабодана), тричі відбувалися засідання Синодальної комісії начолі з архієпископом Августином з питання Леонтія і леонтіївців. Окрім владики Августина, на засіданнях комісії присутніми були й інші архієреї, а також ректори духовних семінарій та інші представники нижчого парафіяльного духовенства.

На перших двох засіданнях Синодальної комісії, які відбулися у 1999–2000 рр. було виявлено, що повсюдно тривають прагнення нав'язати думку про Леонтія, що ніби то він “святий”, а наближеним “відкривають і саму таємницю – Леонтій “бог Саваоф”. Крім того, було доведено, що це проповідують не лише миряни, але й духовенство.

18 травня 2001 року відбулося третє засідання Синодальної богословської комісії і теж в Городоцькому монастирі. На цьому засіданні були присутні архієреї з різних єпархій: митрополит Луцький Ніфонт, архієпископ Рівненський Варфоломій, архієпископ Тернопільський Сергій, єпископ Кам'янець-Подільський Федор, єпископ Володимир-Волинський Сімеон, єпископ Почаївський Володимир. Крім архієреїв, були представники нижчого духовенства. Зрештою Синодальна богословська комісія прийшла до наступних висновків. Шанування Леонтія як Самого Господа Саваофа, вияв йому почесей, що належать одному Богу, а також надання його особі сотеріологічного значення є запереченням православного вчення про Святу Трійцю. Це єретичне вчення знецінює і руйнує основ нашого спасіння, закладену Ісусом Христом. Ті, хто підтримує це псевдовчення, відлучили себе від Святої Православної Церкви. Так само неприпустимо бачити в Леонтію будь-якого з святих пророків (Почаївський листок. – 2001. – 05. – С. 1).

Рішенням комісії також було заборонено проповідувати, повчати, благословляти людей хресним знаменням чи класти руку на їх голови послідовникам Леонтія, які не є духовними пастирями і не мають архієрейського благословіння на виголошення проповіді чи проведення місіонерської діяльності. Заборонено також вважати архідиякона Михаїла “архістратигом”, а також рекомендувано правлячим архієреям Рівненської області заборонити окремим священослужителям проповідувати, що “антихриста не буде, бо він вже був”, оскільки таке сприйняття суперечить загальноновизнаному церковному вченню з цього питання. Необхідно пояснювати, що звичай

складати руки при загальному благословінні під час Богослужінь, має неблагочестивий характер і не повинен поширюватися в православному середовищі.

Здавалося, що рішення Синодальної богословської комісії мали б все розставити на свої місця. 2002 року побачила світ, невеличка за обсягом, чудово ілюстрована книга нині покійного протоієрея Української Православної Церкви Московського Патріархату Василя Остапчука: “Дивен Бог во святых Своих... Жизнь и деятельность отца Леонтия”. До речі протоієрей Василь був духівником Рівненсько-Острозької єпархії. Так ось, саме він був одним із головних ініціаторів канонізації Леонтія і приклав чимало зусиль, щоб зібрати належні матеріали з його життя для розгляду Синодальною комісією з метою подальшого причислення Леонтія Грицана до лику святих.

У відповідь на працю протоієрея Василя виходить вже більш солідна робота “Дві сторони однієї медалі, або мисливці за благодаттю”, авторство якої належить монаху Венедикту (Лимару). Книга виходить з благословіння митрополита Одеського й Ізмаїльського Агафангела, митрополита Чернівецького і Буковинського Онуфрія, архієпископа Вінницького і Могилів-Подільського Симеона, єпископа Почаївського Володимира, єпископа Володимир-Волинського і Ковельського Никодима. Такий солідний склад “редакційної колегії” свідчить про неабияку гостроту і актуальність проблеми Леонтія і леонтіївців для православ’я. Книга містить добротний фактологічний матеріал і є аналітичною спробою довести еретичність вчення проповідника і його послідовників. Майже одночасно з працею монаха Венедикта з’являється праця невідомого автора, без зазначення року й місця видання, “Із мертвих ідолів спада на землю тлін. Леонтій і леонтіївці”, яка також кваліфікує вчення Леонтія і релігійну практику його послідовників еретичними.

Але все ж, на загальному тлі толерантного ставлення деяких ієрархів нинішнього православ’я до феномена леонтіївщини, наявності великих груп православних священиків, ченців, мирян, підживлення культу окремими групами молодих священиків, які не лише симпатизують, а й намагаються популяризувати леонтіївщину, втрачається гострота цих праць, губиться головний нерв, який кваліфікує леонтіївців як еретичну течію. Все разом це засвідчує, що такий феномен потрібний нинішньому православію України, яке переживає кризу. З самого початку виникнення леонтіївщини, у вчення була і є яскраво вражена містична сторона, яка виявляється у “вигнанні нечестивого з людини”; вода, якою омивали ноги Леонтію, вважалася цілющою. Такими ж властивостями наділена земля з могили Леонтія і його сподвижниць – Херувими. Саме в очкуванні чуда воєдино зливається містицизм вчення леонтіївців з пропагандою Православною Церквою всіляких чудес з метою якомога більшого впливу на прихожан та їх збереження.